

Življenje duhovnikov na Severnem Primorskem v letih 1953–1966, II.

Primorska cerkev, ki je v prvem povojnem obdobju doživela hud pretres z vse večjimi omejitvami, nadzorom nad delovanjem duhovnikov in aretacijami, je z letom 1952 prešla v novo obdobje, ko so se počasi izoblikovala jasna razmerja med državo in Cerkvijo. Cerkev je bila absolutno umaknjena iz javnega življenja in versko življenje je bilo pod strogim nadzorom države. Kljub temu pa je bila primorska Cerkev v primerjavi z ostalo Cerkvijo na Slovenskem v boljšem položaju. Primorski verniki so lahko prebirali verski tisk – dvakrat na mesec, semeniščniki so se lahko šolali in bivali v svojem internatu ter se tako pripravljali na vstop v bogoslovje, duhovniki so lažje pridobivali razna dovoljenja, pa tudi goriški administrator dr. Mihael Toroš je bil v dokaj dobrih odnosih z oblastmi. Za celotno Slovenijo pa se je situacija vsaj formalno-pravno popravila, ko je bil leta 1953 sprejet zakon o pravnem položaju verskih skupnosti, ki je deloma pravno uredil status verskih skupnosti.

Razvoj verskega življenja v župnijah

Po večjem upadu verskega življenja v obdobju od 1947 do 1953 so se sredi petdesetih let začele ponovno širiti verske dejavnosti. Delovanje duhovnikov je bilo še vedno pod strogim nadzorom, vendar pa so se v okviru Cerkve lahko odvijale različne aktivnosti. Zelo priljubljena verska oblika so postale procesije, ki so se tudi zelo hitro razširile. V letu

1955 jih je bilo na Severnem Primorskem že 450. Največja prireditev je bila v Logu pri Vipavi, kjer se je zbralo 2500 vernikov, v Idriji in Dornberku je bilo po 1500 ljudi, v Prvačini in Črnem Vrhu nad Idrijo pa po 800. Kljub številčnosti so se procesije še vedno odvijale le v bližini cerkve in po stranskih poteh. Za poglobljanje verskih čustev so duhovniki organizirali romanja, leta 1955 jih je bilo 35. Največje med njimi je bilo romanje na Sveto Goro, ki se ga je udeležilo 4500 romarjev, ob tem pa v Logu pri Vipavi 3000, v Mirnu pa 1000 romarjev.

Romanja so počasi preseгла meje slovenskega prostora, tako da so pogosto vodila tudi na Koroško in v Rim. Udeleževali so se jih tudi aktivisti in borci NOB-ja ter žene članov Zveze komunistov. Organizirali so jih tudi za državne praznike, npr. za dan borca ali dan vstaje, kar je državne organe zelo motilo. Večina duhovnikov je organizirala izlete tudi za ministrante, včasih celo taborjenja.

Versko življenje v župnijah se je razmahnilo in pastoralna dejavnost se je povečala tudi z misijoni, ki jih je bilo v prvi polovici leta 1955 že 15 ter se jih je udeležilo okrog 800 ljudi. Misijone so vodili dekan Andrej Simčič iz Solkana, župnik Stanko Vrtovec iz Dornberka, župnik Mirko Berce iz Šturij (Ajdovalčica) in Brunoslav Podobnik z Vogrskega. Strokovno so jim pomagali tudi duhovniki iz Gorice in Trsta. Z misijoni so duhovniki poskušali izboljšati versko življenje v župniji in ga poglobiti, tako da so pripravili nagovore

in srečanja posebej za žene, dekleta in može. K verskim obredom so takrat začeli zahajati tudi tisti, ki že kar nekaj let niso bili v cerkvi. Misijoni so bili iz leta v leto kvalitetnejši, okrasili so cerkve in na vrata napisali vodilno misel, npr. "Reši svojo dušo!", "živel, prvi misijon!" ipd. Duhovniki so na misijonih prepovedovali udeležbo na plesih, v kinu ali na neprimernih kulturnih prireditvah. Odsve-tovali so branje revij in knjig, ki so bile v nasprotju s cerkvenim naukom. Vse te nasvete so državni organi obravnavali kot kršenje zakonov in tudi ukrepali s različnimi kaznimi.

Vse številnejše so postajale tudi birme, ki so jih v letu 1955 našteali 23, s 1035 birmanci. Otrokom zdaj ni bilo več potrebno odhajati v večja mesta ali na Kapelo, saj so bile birme tudi v manjših krajih, tako da je birma postala slavlje celotne župnije.

Komunisti so ugotavljali, da ni duhovščina kljub stalnemu nadzoru, ustrahovanju ter stalni kontroli prek CMD, verske komisije in represivnih organov nič manj dejavna, ampak kvečjemu še bolj. Za uspešnost duhovnikov pri delu z mladino so krivili predvsem mlačnost množičnih organizacij, ki naj ne bi bile sposobne pritegniti mladine, deloma pa tudi družbene spremembe, ki so odnose do Cerkve spremenile.

Kljub skromni otoplitvi odnosov na državni ravni so se lokalni partijski funkcionarji zgražali nad izpuščanjem duhovnikov iz zapora in vse večjimi cerkvenimi prireditvami. Nadaljevalo se je redno pisanje podrobnih poročil, kaj počnejo duhovniki in kakšen vpliv imajo na ljudi, še posebno jih je zanimal vpliv na otroke. Ugotavljali so, da so duhovniki za delo z otroki očitno posebej usposobljeni. Vzroke svojih neuspehov pri delu z mladino so iskali v nezanimivih programih in predvsem nesposobnih izvajalcih.¹

Z nastopom msgr. dr. Janeza Jenka za apostolskega administratorja leta 1964 se je versko življenje še bolj okrepilo. Nov administra-

tor je uredil škofijsko administracijo, nameščal je mlade in aktivne duhovnike, poraslo je število misijonov, ob birmah in cerkvenih porokah pa je bilo slavlje še večje. Poleg tega je v pastoralno delo na terenu vključil tudi bogoslovce petega letnika svoje administrature.²

Širjenje verskega tiska

Verski list Družina je kljub raznim težavam izhajal naprej. Tiskali so ga v tiskarni Slovenskega poročevalca, vse do junija 1953, ko je tisk prevzel Umetniški zavod za litografijo Ljubljana in je bilo od njega odvisno, ali bo list izšel ali ne. Za redno izdajanje je moral Toroš pogosto posredovati pri verski komisiji v Ljubljani. Pojavljali so se različni problemi: zmanjkovalo je papirja, upirali so se tiskarji, povrh vsega pa je imela Družina večkrat blokiran bančni račun.

Ob začetku izhajanja je naklada štela 18.000 izvodov. List je kmalu postal edini redni verski tisk v Sloveniji in število naročnikov se je vztrajno povečevalo. Kljub vedno večjemu povpraševanju so za večje število izvodov morali najprej dobiti dovoljenje verske komisije, nato pa se s papirnico in tiskarno dogovoriti glede tiska. Če je komisija naklado vendarle odobrila, je zmanjkalo papirja ali pa so se uprli tiskarji.³

Poleg domačih bralcev so po Družini posekali tudi verniki iz Amerike, Afrike in drugod, vendar še celi dve desetletji ni bilo mogoče zagotoviti dovolj velike naklade. Vsako leto so morali zavriniti 10.000 novih naročnikov. Družina je bila sicer namenjena goriški administraturi, ker pa so obe sočasni glasili, Oznanilo in Verski list, ukinili, se je krog njenih bralcev znatno razširil. Če so Družino hoteli prejemati tudi bralci iz drugih škofij, je morala le-ta za to prositi versko komisijo.

Popularnost Družine se je širila in konec leta 1955 se je naklada povečala na 40.000 izvodov. Iz štirinajstdnevnikar so jo hoteli spremeniti v tednik, vendar je verska komisija to

dovolila samo v primeru, da se potem razpolovi njena naklada.⁴ V Umetniškem zavodu za litografijo so zatem decembra 1955 ugotovili, da jim je zmanjkalo papirja in da ne morejo več tiskati po osem, ampak le še po štiri strani na izvod. Poleg tega so hoteli prepoloviti tudi naklado. Dejali so, da je podjetje preobremenjeno in navajali kadrovske in produkcijske probleme, s katerimi se mora soočati podjetje.

Toroš je kot alternativo ponudil možnost, da bi tisk Družine prevzela Tomšičeva tiskarna.⁵ Prednost le-te je bila v hitrosti samega tiskanja, saj bi za tisk potrebovali le tri ure, medtem ko so v zavodu za to potrebovali cel teden. Šef Tomšičeve tiskarne je prošnjo sicer zavrnil, saj je menil, da so v njegovi tiskarni zaposleni ljudje, ki bi verjetno dajali Družini prednost pred ostalim tiskom, poleg tega pa bi se naklada Družine utegnila povečati že zaradi same hitrosti tiskarskega postopka. Družino so tako še naprej izdajali v Umetniškem zavodu za litografijo, in sicer od leta 1956 enkrat na mesec. Šest let je bila Družina mesečnik, med tem jo je zaradi težav s tiskom februarja 1960 prevzela tiskarna Jože Moškrič, z letom 1966 pa je prešla v tiskarno Dela.

Število izvodov se je kljub negodovanju verske komisije vztrajno večalo. V letu 1965 je nekaj števil izšlo v nakladi z 82.370 izvodi, vendar je potem število izvodov zaradi pomanjkanja papirja zopet upadlo. Izdajanje Družine so še dodatno ovirali davki. Finančni organi so verski list obdavčili enako kot obrtnike, ker so menili, da med dejavnosti obrtnikov spada tudi cerkvena. Toroš je tako moral velikokrat posredovati in odobrili so jim manjše plačilo.⁶

Toroš je z versko komisijo redno komuniciral in vzdrževal dokaj dobre stike z oblastjo. V svojih pogovorih je zahteval izboljšanje razmer za Cerkev na Primorskem, in v kolikor oblast ni bila pripravljena poslušati, uporabil argument, da so v drugih državah prepričani,

da je v Sloveniji verski tisk zatiran in da je treba svetu pokazati, da to ne velja. Oblast mu je odvrčala, da nihče nikogar ne zatira in samo možnosti so omejene, ker so razmere pač takšne.

V petdesetih letih se je pojavil problem zaradi pomanjkanja učbenikov pri verouku. Duhovniki so se morali znajti po svojih močeh, da so otroci dobili katekizme. Duhovniki Franc in Bernardin Godnič ter Albert Metlikovec so začeli z izdajanjem glede na potrebe severnoprimorskih župnij. Pri njihovi pripravi je sodeloval tudi Ljubo Marc kot ilustrator, vsebina pa je bila v glavnem povzeta in prevedena iz starih italijanskih katekizmov. Tako so v petdesetih letih izdali oziroma razmnožili več različnih tekstov, najprej leta 1956 *Krščanski nauk za drugo skupino*, temu pa so sledile *Krščanske resnice* leta 1957. Izdali so še *Nauk za prvo obhajilo*, *Zgodbe Svetega pisma Stare zaveze*, *Cerkev skrivnostno Kristusovo telo* in druge katekizme za različne razrede. Apostolska administratura je leta 1963 izdala tudi posebno *Navodila katehetom ob začetku veroučnega leta*.

Poleg Družine, ki ni mogla zadovoljiti potreb po cerkvenem branju, je hotel Toroš izdati tudi nov molitvenik. Zanj so predvideli naklado 100.000 izvodov, po 128 strani na izvod. Ker je bil Toroš prepričan, da sodi izdaja molitvenika v pristojnost Državne založbe Slovenije (DZS), saj naj bi tam izdajali knjige, ki so namenjene večini prebivalstva, in ta je v Sloveniji katoliška. DZS je odgovorila, da kljub načelni usmeritvi v slovenski tisk izdaja molitvenika ne sodi v njihovo delo.⁷ Toroš je DZS zato spomnil na ustavno določilo, da lahko verske skupnosti razširjajo verski tisk, vendar je bil pri tem neuspešen. Podobno se je odzvala tudi verska komisija, ki jo je Toroš prosil za posredovanje, češ da ne smejo posegati v delo podjetij.

Na naslednjem sestanku je Toroš predlagal tisk molitvenika v Gorici (v Italiji), kar

je komisija takoj in odločno zavrnila. Urednik Družine Jože Premrov je nato predlagal Koper, kjer so se s predstavniki tiskarne že pogovarjali, vendar je načrt ponovno padel v vodo. Iskali so dalje in decembra 1955 našli tiskarno v Beogradu, ki je bila pripravljena tiskati, vendar bi morali priskrbeti papir. Tudi tokrat ni prišlo do dogovora. Toroš je vlagal prošnje še naprej, razmišljal pa je tudi o Mohorjevi družbi v Celju.⁸ Iskali so tudi potencialne naročnike, ker so mislili, da bi zaradi pritiska javnosti lažje prišli do molitvenika, vendar so jim nazadnje prepovedali tudi zbiranje kupcev. Toroš se je po vseh neuspešnih poskusih vdal in z versko komisijo soglašal, da ima Zadruga katoliških duhovnikov FLRJ v Ljubljani zares najboljše pogoje, da izda molitvenik za celo Slovenijo.⁹

Do leta 1958 so državne oblasti zavirale verski tisk predvsem z izgovori o preobremenjenosti tiska in pomanjkanju papirja. Vedeli so, da Cerkev nujno potrebuje verski tisk pri delu z mladino, za utrjevanje katoliških principov življenja pri mestnem in podeželskem prebivalstvu ter pri raznih verskih slovesnostih.¹⁰

Ko je postal Jenko apostolski administrator, je prevzel tudi Toroševo mesto pri izdajanju Družine. Uvedel je nekaj sprememb, razširil krog sodelavcev Družine na druge škofije in pri tem naletel na nasprotovanje verske komisije. Branil se je z argumentom, da zakon o tisku ne predpisuje sodelavcev pri listu. Predsednik verske komisije je na to odgovoril z grožnjo, da bo sprožil množični boj proti katoliški Cerkvi, čigar posledice da bo nosil Jenko sam. Jenko je namreč menil, da lahko sam določi naklado Družine, vendar so mu priporočali, naj se ob vsakem povišanju vendarle prej obrne na komisijo.¹¹ V uredništvu Družine je prišlo leta 1965 tako do velikih sprememb, kajti odgovorni urednik je postal Drago Klemenčič, in od poletja dalje je bila Družina verski list vseh treh škofij. Kljub

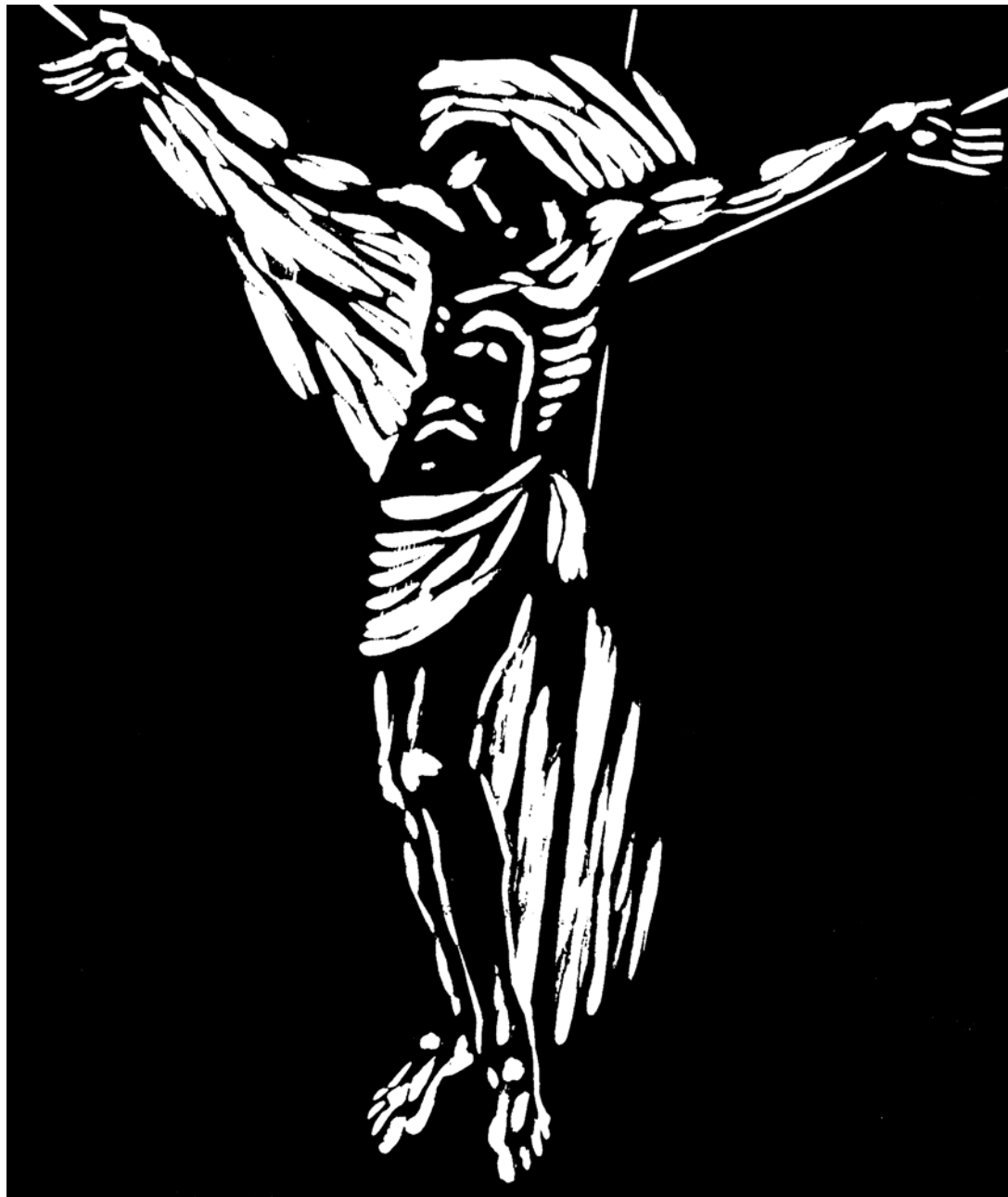
spremembam so vseeno ostali problemi s papirjem in tiskom, saj je bilo nemudoma 20.000 novih naročnikov.¹²

Malo semenišče in srednja verska šola

Malo semenišče so po enem letu delovanja zaprli 14. oktobra 1953, saj ga je v času tržaške krize zasedla JLA in ga uporabljala do novembra 1954. Ko so vojaki zapustili semenišče, je bila stavba v slabem stanju, pohištvo je bilo uničeno, tako da je bila potrebna temeljita prenova. Vsa popravila in obnovo je prevzela država, ki je tudi nosila stroške obnove.¹³ Internat so ponovno odprli 3. septembra 1955, vendar je bilo potrebno izvesti še nekaj manjših popravil. V semenišča so se takrat vpisali tudi gojenci iz slovenskega dela tržaško-koprške škofije.

Dijaki so tako kot v prvem šolskem letu 1952/53 obiskovali gimnazijo v Ajdovščini vse do leta 1957, ko je bila ta ukinjena in so jo nadomestili s srednjo ekonomsko šolo. Toroš je 19. avgusta 1957 ustanovil Srednjo versko šolo za pripravljanje duhovnikov. Predpisal je tudi predmetnik: verouk, slovenščina, srbohrvaščina, latinščina, grščina, nemščina, zemljepis, zgodovina, matematika, fizika, prirodopisje, petje in predvojaške vaje. Uvajali so jo postopoma, z začetkom v šolskem letu 1957-1958. Dotedanji rektor Ignacij Breitenberger je postal tudi ravnatelj šole, za njim pa je službo ravnatelja prevzel dr. Anton Požar. Višje razrede cerkvene gimnazije so programsko prenovili s splošnim programom in leta 1961 uvedli tudi 8. razred in interno maturo.¹⁴

V razgovorih Toroša z Okrajnim ljudskim odborom Nova Gorica je prišlo do spora, ker je odbor zahteval preselitev malega semenišča v Novo Gorico, vendar je Toroš odločno odklonil, kot je zavrnil tudi možnost, da bi prenehali poučevati šolske predmete s splošnoizobraževalnimi vsebinami.¹⁵

Ob začetku pouka se je izkazalo, da nihče izmed duhovnikov, ki so službovali v bližini Vipave, ni bil usposobljen za poučevanje na gimnaziji. Dodatno težavo pa je predstavljalo tudi pomanjkanje učbenikov in knjig. Poučevanje so tako morali prevzeti okoliški duhovniki, ki so začeli študirati v Ljubljani: Franc Kralj zgodovino, Otmar Črnilogar klasično filologijo in Franc Pivk biologijo. Nekaj profesorjev pa je prišlo tudi od drugod. V prvih letih izvajanja splošnoizobraževalnega programa je bila kvaliteta predavanj primerna znanju predavateljev. Z nastopom izobraženega kadra pa se je kvaliteta zelo dvignila in dijaki pri nadaljevanju šolanja niso imeli več težav.¹⁶

Izvajanje splošnega izobraževalnega programa v malem semenišču verski komisiji ni bilo po godu, saj je hotela, da bi imele verske šole strogo strokovne predmete in ne splošno izobraževalnih. Hoteli so tudi, da bi gojenci malega semenišča več zahajali v javnost, se udeleževali kulturnega življenja, hodili v kino, brali dnevne časopise, tekmovali v raznih športih ter se družili z drugimi dijaki. Motil jih je zaprt sistem, saj so gojenci povsod hodili v spremstvu vzgojitelja. Pri nadzorovanju šole in internata so ugotavljali, da ni ustreznih učnih pripomočkov, da je oprema skromna, da naj bi profesorji slabo predavali ter naj bi bili dijaki pasivni. Motile so jih tudi majhne in neopazne Titove slike.¹⁷

Počasi so začeli prihajati gojenci tudi iz drugih slovenskih škofij. Najprej iz mariborske škofije v šolskem letu 1959-60, potem pa v šolskem letu 1961-62 tudi iz ljubljanske škofije.¹⁸

Po letu 1959 je število dijakov naraslo na 91, kar je povzročilo velike težave s prostorom. Vipavsko župnišče je postalo premajhno. Notranje prostore so preuredili in potem v letih od 1962 do 1964 iz gospodarskih poslopij uredili stanovanja za profesorje. Ker so bili prostori še vedno premajhni, je moralo več dijakov v šolo v Pazin, nov apostolski ad-

ministrator pa se je zavzel, da bi se semenišču dodelila še večja sosednja stavba, v kateri je živelo nekaj družin in je pripadala občini.¹⁹

Nekatere fante, ki so se odločali za šolanje v Malem semenišču v Vipavi, so pred odhodom v semenišče obiskali partijski funkcionarji in jim ponujali štipendije za druge šole. Naraščanje števila dijakov v Vipavi so partijci razlagali kot pojav, kako otroci revnih družin rešujejo eksistenčne probleme.

Vojaška oblast je dijakke kar sredi leta pozvala na služenje vojaškega roka. Da ti ne bi opustili študija, so morali z izpiti ali pa celo z maturo pohiteti, tako da so obveznosti opravili pred odhodom v vojsko. Počasi pa so se oblasti in vodstvo semenišča dogovorili, da lahko končajo šolanje pred služenjem vojaškega roka.²⁰

Težave s Cirilmetodijskim društvom

Po ekskomunikaciji Antona Bajta in Jožeta Lampreta je tako interes in volja do dela v društvu močno upadla. Bojazen, da bodo duhovniki kaznovani zaradi dela v društvu, se je precej razširila. Siljenje duhovnikov v članstvo se je nadaljevalo, vendar je bila primorska CMD najmanj aktivna v Sloveniji. Zaradi majhnega števila članov so poskušali združiti pokrajinska odbora Gorico in Koper, vendar so ugotovili, da bi ob združitvi društvo propadlo, saj zaradi oddaljenosti duhovniki ne bi prihajali na sestanke.²¹ Pokrajinski odbori so imeli po tri seje letno, morali pa so pripraviti tudi po dve proslavi ob dnevu sv. Cirila in Metoda, dnevu vstaje in dnevu republike.²²

CMD je za svoje člane prirejalo razne seminarje in referate. Avgusta leta 1953 je v Malem semenišču v Vipavi potekal tridnevni tečaj, na katerem je bilo prisotnih 57 duhovnikov iz raznih krajev, s Primorske pa 25. Na seminarju so imeli štiri referate: Kaj je umetnost?, Krščanstvo in socializem, Krščanstvo

in socialistično gospodarstvo in Cerkev in politika. Duhovnike so pozivali, naj študirajo marksizem, ker da je bližji krščanski miselnosti kot kapitalizem.²³

Drugod po Sloveniji je imelo društvo svoje prostore, na Severnem Primorskem pa ne. V Novi Gorici so bili okrajni sestanki v hotelu Sabotin v Solkanu, tolminski okraj je imel sestanke v župnišču v Mostu na Soči, kjer so bili na razpolago tudi časopisi. Pokrajinski odbor je imel tudi knjižnico, ki pa je premogla le 136 knjig, pri čemer je bila skromna tudi sama izposoja.²⁴

Po mnenju državnih oblasti je bilo v letu 1955 v CMD 60 % duhovnikov, vendar se je številka iz leta v leto nižala. Upad se je začel z izstopom Toroša iz društva leta 1954. Od takrat je v društvu zavladalo mrtvilo in splošno nezanimanje za sestanke in delo v društvu. Novomašniki v društvo niso vstopali, ker jih oblast ni več toliko silila, pa tudi duhovniki si med seboj članstva niso več očitali. Udeležba na sestankih je bila le še 10-odstotna, pomanjkljiva pa je bila tudi njihova organizacija (prepozna vabila, odklanjanje funkcij). Večina članov je bila mnenja, da je dovolj že to, da plačujejo članarino. Iz društva je tedaj izstopil tudi predsednik društva v Novi Gorici Andrej Simčič, kar je krizo še poglobilo.²⁵

Verska komisija je hotela, da preostali člani pridobijo nove člane, zato so morali duhovniki pošiljati pismena vabila kolegom, ki v društvo še niso vstopili. Komisija tudi s tem ni bila zadovoljna, hoteli so še več. Menili so, da bi duhovniki, ki si med seboj pomagajo, to lahko izkoristili za propagando CMD. Duhovniki so se izgovarjali, da v društvo nočejo nikogar siliti in da je najboljši zgled prav društvo samo, saj bo če bo izdajalo versko literaturo in skrbelo za bonitete duhovnikov, tudi napredovalo. Duhovniki so na sestankih pričeli postavljati zahteve po zidavi cerkve v Novi Gorici, intervenirali pa so tudi glede za-

prti duhovnikov Ljuba Marca, Ivana Hlada in Ivana Kobala.²⁶

V letu 1955 so izvedli aprilsko akcijo, v kateri so zbirali podpise slovenskih duhovnikov za preklic ekskomunikacije Antona Bajta in Jožeta Lampreta. Spomenico je podpisala večina duhovnikov, poleg tega je za preklic večkrat posredovala tudi verska komisija. Delegacija, ki so jo sestavljali Matija Medvešek, Jože Šavora in Jožko Kragelj, je obiskala Toroša in prosila za njegovo posredovanje v Vatikanu. Po dolгих letih čakanja je leta 1966 končno prišlo do rehabilitacije. Anton Bajt in Jože Lampret sta tako 2. in 3. novembra 1966 v Kopru prejela odvezo od apostolskega administratorja za Slovensko primorje.²⁷

Nacionalizacija cerkvenih stavb

Cerkev na Severnem Primorskem je bila v primerjavi z ostalimi deli Slovenije revna. Cerkveni objekti so zavzemali nekaj gospodarskih poslopij, župnišča in kaplanije. K župniji je pripadalo tudi nekaj gozda in njiv. Kljub manjšemu številu zgradb so tudi te prišle pod postopek nacionalizacije verskih objektov, ki je bila izvedena v tretji fazi nacionalizacije v letih 1958-1963. Šlo je za nacionalizacijo objektov, v katerih niso opravljali verskih obredov. Republiška komisija za nacionalizacijo se je aprila 1959 odločila, da bo nacionalizirala objekte, ki niso služili samo za cerkvene potrebe, in gospodarska poslopja, ki jih duhovniki niso uporabljali za kmetijstvo. Junija pa se je komisija dodatno odločila, da bo nacionalizirala tudi tiste objekte, ki so služili v zdravstvene, socialne in kulturno-prosvetne namene.²⁸

Objekte, ki naj bi bili nacionalizirani, so v veliki večini že kmalu po priključitvi naselili različni brezdomci. Duhovniki, ki so ljudem nudili pomoč, so za svoje potrebe ohranili nekaj prostorov, ostalo pa so odstopili drugim. Veliko duhovnikov je leta 1949 župnišča prepustilo v ljudske namene, tako tudi v Volčah,

kjer je župnik dovolil preureditev župnišča v združni dom pod pogojem, da se v bližini cerkve sezida novo. To se seveda ni zgodilo. Kmetijska zadruga Volče se je preselila v Tolmin, v stavbi pa je ostalo trgovsko podjetje, hišnik in prosvetna organizacija. Župnišče je bilo 26. decembra 1958 nacionalizirano, ker v njem ni bival duhovnik in se ni uporabljalo za cerkvene namene.²⁹

Poleg oddajanja delov cerkvenih stavb je prišlo zaradi pomanjkanja duhovnikov tudi do situacije, ko so le-ti morali upravljati več župnij. Župnišča in gospodarska poslopja teh župnij so bila nacionalizirana, ker v njih niso več živeli duhovniki, niti se niso opravljali verski obredi. Tak primer se je zgodil na Lozicah (pri Podnanosu), kjer je bilo župnišče vzeto in oddano 29. septembra 1945, v letu 1955 pa Cerkvi delno vrnjeno, in so ljudje, ki so tam stanovali, Cerkvi plačevali najemnino. Župnik sam je uporabljal samo toliko prostorov, kolikor jih je nujno potreboval. Ko je bila decembra 1958 izvedena nacionalizacija, Lozice niso več imele svojega župnika, ostali pa so še župnijska pisarna, arhiv, soba za stanovanje in shramba za cerkvene predmete. Župnik v Podnanosu je vložil pritožbo proti nacionalizaciji, saj so prostore potrebovali, ko je na Lozice prišel duhovnik. Poleg tega so nameravali tja namestiti tudi svojega starejšega duhovnika, ki bi v tej majhni župniji še lahko služboval.³⁰

Podobna situacija je bila v Borjani, kjer župnik ni imel kje stanovati. Župnišče je leta 1947 brez dovoljenja lastnika zasedla ljudska milica, potem pa se je tja naselil Krajevni ljudski odbor Borjana. Ljudska milica je leta 1948 odšla, v župnišče pa se je vselila kmetijska zadruga in tam ostala do leta 1955, ko so podpisali najemno pogodbo s Kmetijsko zadruzo Borjana, v kar jih je prisilila občina Kobarid. V tem času so v prostorih povzročili veliko škode, v kuhinji so odstranili štedilnik, v pisarni podrli peč, po sobah uničili pode

ter razbili stekla. Po pogodbi je nekaj prostora vendarle ostalo župnijskemu upravitelju, vendar ta ni živel v župnišču ampak drugje. V procesu nacionalizacije je bila stavba nacionalizirana v celoti, tako da je župnik vložil vlogo za vrnitev vsaj enega nadstropja.³¹ V okraju Gorica je bilo tako nacionaliziranih 24 objektov, od tega 6 župnišč, 4 kaplanije, 4 mežnarije, 3 gospodarska poslopja in 6 poslovnih stavb.³²

Sodni postopki proti duhovnikom

Do leta 1953 so bili izvedeni glavni procesi na Severnem Primorskem, tako da večjih procesov v letih od 1953 do 1966 ni bilo, duhovnike so zapirali za nekaj mesecev ali pa so jim naložili denarno kazen. V večini je šlo za besedne prekrške, kajti oblast je še vedno strogo bdela nad vsako besedo, ki jo je izrekel duhovnik. Če pa so našli pričo, ki je te besede razumela drugače kot ostali in je v njih slutila sovražstvo do države, je bil duhovnik obsojen. Vzrok, ki so ga navajali za obtožbe, je bil običajno zloraba verskih obredov v protiustavne namene. Obtožili so jih tudi obrekovanja, poleg tega so jih še vedno obtoževali sovražne propagande, denimo proti agrarni reformi, motile pa so jih tudi izjave, da ljudje, ki v nedeljo pošiljajo otroke k maši, sami pa tja ne gredo, niso pravi verniki. Obtoževali so jih, da otrokom prepovedujejo obiskovanje kina, kulturnih prireditev, plesa in svobodno govorjenje o kontracepciji.

Kazni za te prekrške so bile različne, od denarnih z manjšimi vsotami do večmesečnih zapornih kazni. Poleg obsodb, povezanih s pastoralnim delom, so se pojavljale tudi obtožbe neplačevanja davkov in prekupčevanja s tujo valuto, ki je bilo povezano s tujino. Primorci, ki so se izselili iz domovine, so pošiljali domov denar, namenjen za obnovo cerkva. Duhovnike, ki so hoteli ta denar dvigniti in ga zamenjati, so obtožili prekupčevanja.

Cerkev se je sicer večkrat pritožila na Vrhovno sodišče LRS, a je bila večinoma zavrnjena, včasih pa so kazni celo povišali.³³

Duhovniki, ki niso bili člani CMD, in tisti, ki so se veliko ukvarjali z mladino, so bili pogosto priprti in so plačevali kazni. Nekajdnevni pripori in zaslišanja so se zaradi pomanjkanja dokazov največkrat končali z izpustitvijo.

V šestdesetih letih so se sodni postopki proti duhovnikom omejili na kršitve javnega reda in miru. Še vedno pa so morali duhovniki odgovarjati za besede, ki so jih izrekli pri maši. Kazni so se iz večmesečnih zapornih spremenile bodisi v denarne bodisi v krajše zaporne kazni, npr. 10 dni.

Duhovnikom so očitali tudi širjenje tujega tiska, kar je pomenilo tudi delitev v Italiji tiskanih nabožnih podobic. Na škofovskem posvečenju v Logu pri Vipavi je take podobice delil tudi Jenko. Oblast je imela to za kriminalno dejanje, saj so podobice prišle v Slovenijo brez dovoljenja (na njih bi morale biti natisnjeno ime tiskarne), poleg tega naj bi tuji tisk lahko širil samo podjetja.³⁴

Eden najbolj pogostih prekrškov je bilo gotovo vzbujanje verske nestrpnosti, npr. če je duhovnik izjavil, da morajo k maši z otroci tudi starši, ker dajejo sicer otrokom slab zgled. Duhovniki so začeli prirejati romanja na Sveto Goro, za kar so morali plačati 5.000 din, kaznovane pa so bile tudi procesije brez dovoljenja, in sicer s 4.000 din. Duhovnik, ki je v župnišču priredil srečolov in otrokom predvajal uvožene filme, je plačal 8.000 din kazni. Zlorabe verskega obreda v politične namene je bil obsojen duhovnik iz Vipavske doline, ki naj bi pri maši dejal, da je bila Sovjetska zveza prej žitorodna, sedaj pa žito uvaža.³⁵

Odnos med goriškimi ordinariji in oblastjo

Ko je bil po enomesečnem upravljanju goriške administrature oktobra 1947 izgnan Močnik, je njegovo mesto prevzel dr. Mihael

Toroš, ki je poleg tega upravljal tudi poreško-puljsko škofijo. Konec leta 1949 so ga zaradi bolezni razrešili službe na Hrvaškem, tako da se je 1950 preselil na Goriško, natančneje v frančiškanski samostan na Kapelo (Kostanjevica). Pri ureditvi prostorov je pomagal tudi Ljudski odbor Nova Gorica, zaradi česar so lokalne komunistične organizacije razočarane ugotavljale, da se na Kostanjevici ustvarja novo cerkveno-upravno središče.³⁶

Toroš se je odločil, da bo sodeloval z oblastmi, če mu bodo te omogočile popravilo cerkva in nemoteno delovanje duhovnikov. Dogovor se je izjalovil in Torošu so v zameno dali dovoljenje, da lahko tiska verski list Družino, s prihodki pa financira obnovo. Ker pa dobiček od Družine ni zadoščal za popravilo vseh uničenih stavb, je obnova potekala v glavnem s pomočjo vernikov.³⁷

Z nastankom verskega lista za goriško administraturo sta bila ukinjena Oznanilo (Ljubljana) in Verski list (Maribor). Družina je bila tako edini periodični verski tisk v Sloveniji. S tem dejanjem se je ustvarila diferenciacija med škofi. Na eni strani je bil Toroš, na drugi pa ljubljanski ordinarij Anton Vovk in mariborski dr. Maksimiljan Držečnik. Oblast je z njimi ravnala zelo različno. Toroša je večkrat obiskal sam predsednik verske komisije Boris Kocijančič, prenovili so mu stanovanje na Kapeli, mu uredili dovoz do stanovanja, omogočili potovanja v Rim in mu v ta namen priskrbeli tudi zdravnika, ki ga je ves čas spremljal in verski komisiji o njem sproti poročal. Ko se je zdravstveno stanje dr. Toroša poslabšalo, je bil sprejet v bolnišnico v Ljubljano, potem v Ankaran in nato v sanatorij Emona. Ljubljanski in mariborski ordinarij takšnih ugodnosti nista uživala, še več, škofa Vovka so v Novem mestu 1952 celo brutalno napadli.

Kmalu po nastanku društva CMD se je vanj vpisal tudi dr. Toroš, ki je bil edini ordinarij v društvu. Ko je koncilska kongrega-

cija ekskomunicirala Antona Bajta in je Toroš prejel ustni opomin, je prišlo med članstvom v CMD do resnih težav. Društvo je leta 1953 tiskalo tri revije brez cerkvenega dovoljenja in pri tem menilo, da se drži cerkvenih predpisov. Toroš je to v okrožnici 28. septembra 1954 strogo obsodil in iz društva izstopil. K temu dejanju je spodbudil tudi druge duhovnike, vendar so ti zaradi strahu pred oblastjo ostali.³⁸

Kljub relativno dobrim odnosom z oblastjo je bil Toroš v pogovorih z njo nepopustljiv. Če je izvedel, da ni izdala dovoljenja za verouk, je odšel na ljudski odbor in to zahteval. Grozil je tudi s posredovanjem na verski komisiji v Ljubljani. Ko je šlo za vzdrževanje semenišča in za popravila v vojni porušeni stavbi, je poleg besednih bojov podajal tudi pisne zahteve.³⁹ Stiki med Torošem in predstavniki verske komisije so bili redni, vendar pa ni šlo brez konfliktov, saj je bil Toroš, kot smo videli, pri svojih zahtevah vztrajen in so se prošnje ponavljale ob vsakem obisku. Nekatere zahteve so izpolnili, druge pa so vztrajno zavračali, tako npr. tisk molitvenika in graditev stolnice v Novi Gorici.⁴⁰

Toroš, ki so ga sicer dobro izrabili za namerno diferenciacijo duhovnikov in ordinarijev, se je podobno kot oblastem zdel neprimeren tudi zamejskim duhovnikom, tako da naj bi ga po poročilu s seje sekretariata Okrajnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Nova Gorica, 10. septembra 1958, poskušali zamenjati z izgnanim dr. Francem 7Močnikom.⁴¹

Zaradi bolezni je bil Toroš vse dlje v bolnišnici, zato mu je od leta 1961 pomagal dekan Andrej Simčič, ki je prevzel tudi poganjanja in obiske pri verski komisiji. Kljub težki bolezni je Toroš vztrajal vse do decembra 1963. Po njegovi smrti je njegovo delo opravljal Andrej Simčič kot kapitularni vikar. Za apostolskega administratorja goriškega dela je bil 24. aprila 1964 imenovan dr. Janez Jenko, ki je bil do tedaj generalni vikar

beograjskega nadškofa. Potem je bil julija 1964 imenovan še za apostolskega administratorja za tržaško-koprski in reški del. Jenko je bil imenovan za naslovnega škofa in škofovsko posvečenje je prejel v Logu pri Vipavi, 8. 9. 1964.⁴²

Nastop Jenka je bil zelo odločen in svoje zahteve je postavljал brez popuščanja. V letih 1964-1966 se je z versko komisijo pogajal za gradnjo cerkva v Vitovljah in Idriji ter župnišča v Bukovici, za potne liste duhovnikom, nove škofijske prostore v Novi Gorici in glede težav v zvezi z veroukom.⁴³ Sedež apostolske administracije je bil še vedno na Kapeli, vendar pa so ga že 4. decembra 1964 prenesli v Koper.

Obdobje zelo hladnih odnosov med državo in Cerkvijo se je zaključilo z letom 1966. Politični odnosi so se s podpisom beograjskega protokola, ki je bil v bistvu dvostranska izjava o izhodiščih za ureditev odnosov med Cerkvijo in družbo v Jugoslaviji, deloma otplili. Obe podpisnici sta se izrekli za pripravljenost za dialog o vseh vprašanih, ki so pomembna za razvoj medsebojnih odnosov. S to izjavo se je v odnosih med Cerkvijo in družbo začelo novo poglavje.⁴⁴

1. Pokrajinski arhiv Nova Gorica (PANG), Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Nova Gorica, fasc. 66. Poročilo o dejavnosti klera.
2. Arhiv Slovenije (AS) 12II, Komisija za odnose z verskimi skupnostmi (KOVŠ), fasc. 112.
3. AS 12II, KOVŠ, fasc. 115. Zabeležke pogovorov med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem.
4. AS 12II, KOVŠ, fasc. 115. Zabeležka pogovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 17. I. 1956.
5. AS 12II, KOVŠ, fasc. 115. Zabeležka pogovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 23. 12. 1955.
6. AS 12II, KOVŠ, fasc. 115. Zabeležka pogovora med članom Izvršnega sveta SRS Matijo

- Maležičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 23. II. 1960.
7. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Pismo DZS dr. Torošu, 24. 5. 1955.
8. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Zabeležka pogovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 9. I. 1957.
9. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Zabeležka pogovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 27. 4. 1957.
10. AS 12II, KOVS, fasc. 143. Pregled verskih skupnosti v SRS, njihovih kadrov in ekonomski moči, 5. 7. 1967.
11. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Zabeležka razgovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in msgr. dr. Janezom Jenkom, 24. 8. 1964.
12. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Zabeležka razgovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in msgr. dr. Janezom Jenkom, 15. 7. 1965.
13. Oblast se je odločila popraviti poškodovano zgradbo, zato da je lahko v zidove vgradila prisluškovalne naprave. Te naprave so bile najdene v osemdesetih letih, ko so prenavljali nekatere dele stavb.
14. Intervju z g. dr. Antonom Požarjem, *Iskre* I (XXV).
15. AS 12II, KOVS, fasc. 83. Pogovori msgr. Toroša z OLO Nova Gorica, 1958.
16. Intervju z g. dr. Antonom Požarjem, *Iskre* I (XXV).
17. AS 12II, KOVS, fasc. 143. Nadzorovanje verske šole v Vipavi, 5.5.1960.
18. Franc KRALJ, Paberki iz zgodovine Slovenskega Malega semenišča v Vipavi, *Iskre* I (X.).
19. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Zabeležka pogovora med tajnikom verske komisije in msgr. dr. Torošem, 10. 6. 1965.
20. AS 12II, KOVS, fasc. 143. Prošnje za odlog vojaškega roka.
21. AS 12II, KOVS, fasc. 84. Organizacijsko poročilo 10; II. II. 1960.
22. AS 12II, KOVS, fasc. 84. Organizacijsko poročilo 10; II. 10. 1961.
23. *Cirilmetodijsko društvo*, Ljubljana, 1961, 56-67.
24. AS 12II, KOVS, fasc. 84. Organizacijsko poročilo za VII. občni zbor CMD 21.- 22. 9. 1965.
25. PANG, OK ZKS Nova Gorica, fasc. 66. Poročilo o delovanju klera.
26. AS 12II, KOVS, fasc. 48. Situacija v CMD v okraju Gorica in Koper.
27. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Poročilo Antona Bajta in Jožeta Lampreta o rehabilitaciji.
28. Jože PRINČIČ, *Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945-1963*, Novo mesto, 1994, 122-123.
29. AS 12II, KOVS, fasc. 48. Vloga proti nacionalizaciji župnišča v Volčah.
30. AS 12II, KOVS, fasc. 48. Vloga proti nacionalizaciji župnišča na Lozicah.
31. AS 12II, KOVS, fasc. 50. Vloga župnika v Desklah na okrajni ljudski odbor.
32. AS 12II, KOVS, fasc. 50. V celoti nacionalizirani objekti verskih skupnosti po okrajih.
33. AS 193I, Republiški sekretariat za notranje zadeve, Evidenca kaznivih dejanj duhovnikov v letih 1959-1966.
34. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Poročilo o kršitvi zakona o javnem redu in miru ter zakona o tisku, 16. 9. 1964.
35. PANG, OK ZKS Nova Gorica, fasc. 66. Poročilo o delovanju klera.
36. Jurij ROSA, Apostolski administrator dr. Mihael Toroš, briški rojak, v dokumentih političnih in upravnih organov na Goriškem, v: *Briški zbornik*, I. knjiga, Dobrovo, Občina Brda, 1999, 304.
37. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Uradni zaznamek, 27. 10. 1956.
38. Franc RUPNIK, Slovenska Cerkev na Goriškem med leti 1945-1965, v: *Cerkev in družba na Goriškem ter njihov odnos do vojne in osvobodilnih gibanj*, ur. France M. DOLINAR in Luigi TAVANO, Gorica, 1997, 304.
39. Jurij ROSA, n.d., 375-376.
40. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Zapisniki razgovorov s dr. Torošem.
41. Jurij ROSA, n.d., 378-379.
42. Franc RUPNIK, n.d., 307-308; *Cerkev na Slovenskem*, Ljubljana, 1971, 242-243.
43. AS, KOVS, fasc. 112. Zabeležke razgovora dr. Jenka z predstavniki verske komisije, 9. 6. 1964, 24. 8. 1964, 25. 8. 1964, 10. 6. 1965, 30. 6. 1965, 15. 7. 1965 in II. I. 1966.
44. Viljem PANGERL, Cerkev v Sloveniji po drugi svetovni vojni, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, ur. Metod BENEDIK, Celje, 1991, 247.